

UNELE ASPECTE PRIVIND PENETRAȚIA MONEDEI BIZANTINE ÎN DOBROGEA ÎN SECOLELE VII-X*

GABRIEL CUSTUREA

Circulația monedei bizantine pe teritoriul Dobrogei s-a bucurat de o deosebită atenție din partea cercetătorilor. Pentru aceasta stau mărturie mai multe serii de cronici numismatice¹, monografiile ale unor importante așezări², sinteze asupra unor anumite perioade³ și, mai recent, încercări de prelucrare statistică a materialului numismatic⁴. Intervalul de timp cuprins între secolele VII-X, caracterizat printr-o relativă raritate a descoperirilor, nu a beneficiat până acum de o sinteză, totuși există numeroase lucrări care completează permanent informațiile anterioare⁵. Pe această linie se înscrie și prezenta contribuție, valorificând descoperirile și achizițiile recente ale Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța⁶.

* O primă formă a lucrării, care prezenta numai cinci descoperiri, a fost prezentată în cadrul celui de-al VIII-lea Simpozion național de tracologie, Constanța, 1985, cf. *Symposia Thracologica*, 3, Constanța, noiembrie, 1985, p. 165.

¹ Radu Ocheșeanu, Gh. Papuc, Pontica, 5, 1972, p. 477-478; idem, Pontica, 6, 1973, p. 375-378; idem, Pontica, 7, 1974, p. 412; idem, Pontica, 8, 1975, p. 443; idem, Pontica, 9, 1976, p. 231-232. E. Oberländer-Târnoveanu, Peuce, 8, 1980, p. 507-511; E. Oberländer-Târnoveanu, C. Opaș, Peuce, 9, 1984, p. 274-277. A. Vertan, G. Custurea, Pontica, 12, 1979, p. 235-236; idem, Pontica 13, 1980, p. 355-356; idem, Pontica, 14, 1981, p. 341-343; idem, Pontica, 15, 1982, p. 281-284; idem, Pontica, 16, 1983, p. 310-313; idem, Pontica, 17, 1984, p. 249-253.

² B. Mitrea, la P. Diaconu, D. Vilceanu, *Păcuilui lui Soare. Cetatea bizantină*, 1, București, 1972, p. 181-212; C. Preda, H. Nubar, *Histria*, 3, București, 1973, p. ?

³ O. Iliescu, RESEE, 7, 1968, 1, p. 109-118; B. Mitrea, Pontica, 7, 1974, p. 49-72. Al. Popeea, Peuce, 4, 1975, p. 175-179; S. Brezeanu, Studii, 26, 1973, 4, p. 699-711; Gh. Poenaru-Bordea, Actes du XIVe Congrès international des études byzantines, 3, București, 1976, p. 203-213; Al. Popeea, V. H. Bauman, Peuce, 6, 1977, p. 207-226.

⁴ Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, SCIVA, 31, 1980, 3, p. 377-396; E. Oberländer-Târnoveanu, Dacia, N.S. 23, 1979, p. 265-273; G. Custurea, N.S. Andronescu, Pontica, 14, 1981, p. 221-236.

⁵ Gh. Poenaru-Bordea, SCN, 4, 1968, p. 405-408; idem, BMI, 40, 1971, 3, p. 51-57; Al. Popeea, BSNR, 67-69, 1973-1975, p. 119-121; Gh. Poenaru-Bordea, A. Smaranda, BSNR, 70-74, 1976-1980, p. 645; E. Oberländer-Târnoveanu, SCN, 7, 1980, p. 163-165; R. Ocheșeanu, Pontica, 14, 1981, p. 309-314; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, BSNR, 75-76, 1981-1982, p. 237-251.

⁶ Pieseile publicate au intrat în patrimoniul Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța între anii 1977-1985 și provin din achiziții ale unor colecții particulare (A. Crăciun, M. Cioroba, M. Malcea și V. Ionescu), donații (P. Leescu) sau descoperiri (Capidava).

În cele ce urmează vom sublinia, mai ales, aspectele penetrației pieselor izolate, ce reflectă cu mai mare fidelitate circulația nominalurilor bizantine în provincia danubiano-pontică. Parte din materialul pe care îl publicăm aparține primei perioade de circulație a monedei bizantine pe teritoriul Dobrogei, când provincia era integrată în granițele Imperiului Bizantin, și poate servi la nuanțarea unor aspecte mai puțin cunoscute. Astfel, cele patru monede emise în timpul lui Focas vin să se adauge unui număr important de astfel de descoperiri, fapt ce a determinat, exclusiv pe baza materialului numismatic, reconsiderarea problemei prăbușirii limesului dunărean la începutul secolului al VII-lea⁷.

Deși în regres, circulația monetară se menține încă la un nivel ridicat în primii ani de domnie ai lui Heraclius, dar invazia avaro-slavă din anul 614/615 va prejudicia economia de schimb în provincie. Totuși, piesa nr. 5 atestă reluarea penetrației monetare imediat după acest eveniment. Moneda nr. 6 este a treia emisiune din anul 629/630, descoperită în Dobrogea⁸ și este o surfrapare peste un hemifollis de la Focas. Moneda bătută în timpul domniei lui Constans II se alătură altor exemplare de proveniență dobrogeană⁹ și remarcăm, în acest caz, o nouă prezentă a emisiunilor atelierului monetar de la Cartagina¹⁰, datarea ei în anii 647-659 putând fi un argument în favoarea ipotezei că a servit la plata trupelor ce acționau în Peninsula Balcanică, împotriva sclavinilor¹¹. Pe avers, peste portretul împăratului este surfrapată o cruce.

Considerăm necesar să facem în continuare o trecere în revistă a descoperirilor monetare datate în intervalul de timp cuprins între domniile lui Constantin IV și Vasile I. Astfel, de la Constantin IV au fost găsite: cite un solidus la Istria¹² și Tulcea¹³, o hexagramă la Valea Teilor¹⁴, iar piese din bronz la Mangalia¹⁵ și într-o localitate neprecizată¹⁶. Până în prezent se cunoaște o singură piesă emisă în prima domnie a lui Justinian II — cea de la Topalu¹⁷. Emisiuni de la Tiberius III Apsimar apar în două exemplare în Dobrogea¹⁸ și chiar la nordul Dunării¹⁹, poate în legătură cu o încercare de revenire la frontiera dunăreană a Imperiului Bizantin, așa cum s-a presupus recent²⁰. Scurta domnie a lui Philipikos este ilustrată numai printr-o singură piesă²¹, pentru ca de la Anastasius II până la Leon III descoperirile monetare să lipsească cu totul. Din materialele publicate se cunoaște o singură piesă găsită la Constanța, emisiune a lui Constantin V²², iar de la Leon IV, două — una de la Constanța²³ și o alta dintr-o localitate necunoscută²⁴. Domnia lui Nicefor I este ilustrată prin două monede, una fiind descoperită la Mangalia²⁵. Se cunoaște, până în prezent, numai cite o piesă din timpul domniilor împăraților Leon V²⁶ și Mihail II²⁷ cu locul descoperirii neprecizat.

⁷ Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 390.

⁸ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 243, nota 15.

⁹ *Ibidem*, p. 238; Gh. Poenaru-Bordea, R. Ocheșeanu, *op. cit.*, p. 390.

¹⁰ Gh. Poenaru-Bordea, SCN, 4, 1968, p. 406; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 238, nr. 4.

¹¹ I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, 2, p. 440-441.

¹² H. Nubar, SCIV, 17, 1966, 3, p. 605, nr. 1.

¹³ B. Mitrea, Dacia, N.S. 7, 1963, p. 599, nr. 60.

¹⁴ E. Oberländer-Târnoveanu, SCN, 7, 1980, p. 164, nr. 3.

¹⁵ Gh. Poenaru-Bordea, Pontica, 4, 1971, p. 329, nota 46.

¹⁶ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 238, nr. 5.

¹⁷ *Ibidem*, p. 238, nr. 6.

¹⁸ N. Bănescu, BSH, 23, 1943, p. 193-194; Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 249, nota 49.

¹⁹ I. Dimian, SCN, 1, 1957, p. 197.

²⁰ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 243.

²¹ *Ibidem*, p. 238, nr. 7.

²² *Ibidem*, p. 238, nr. 8.

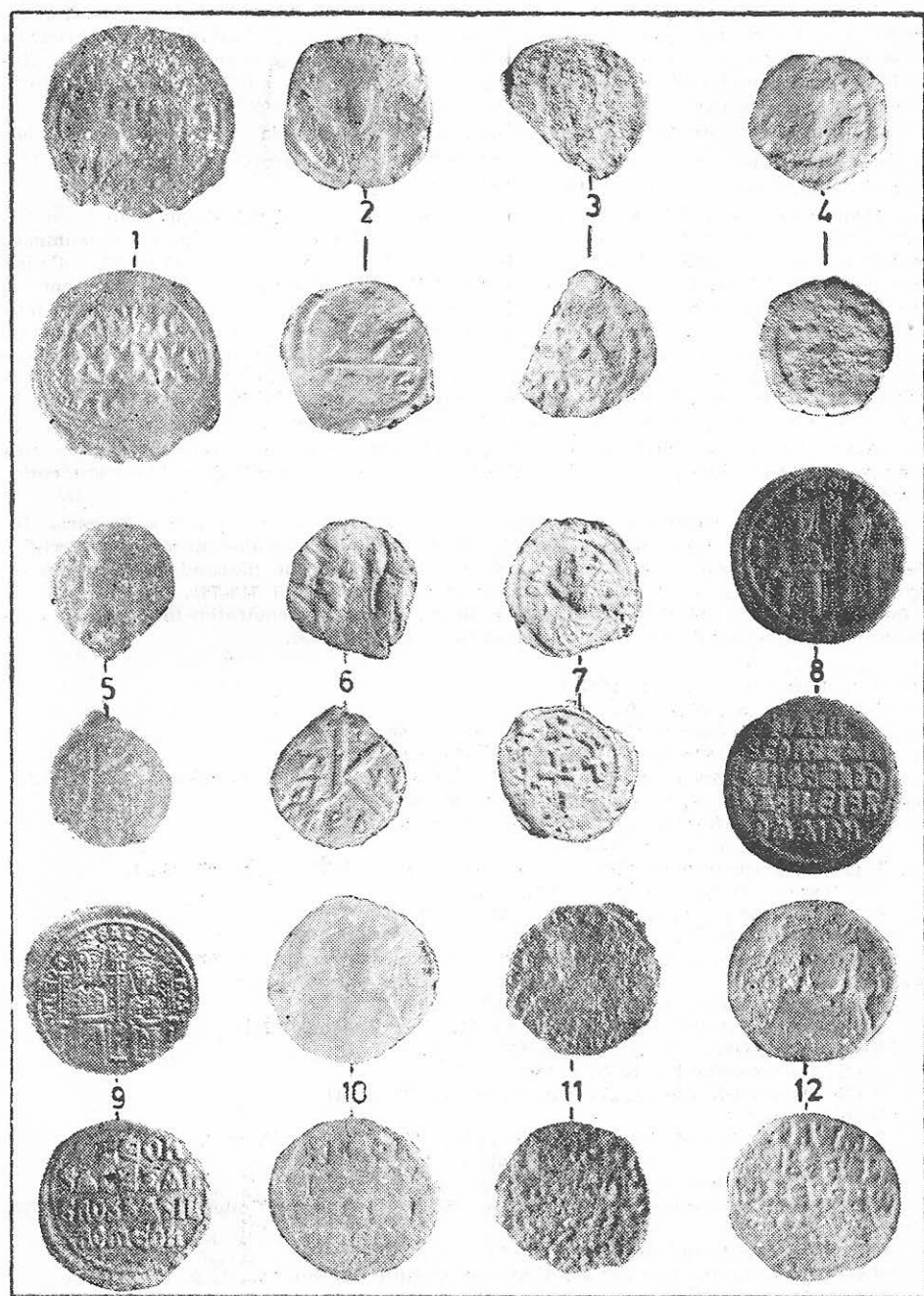
²³ I. Dimian, *op. cit.*, p. 197.

²⁴ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 249, nota 58.

²⁵ *Ibidem*, p. 249, nota 62.

²⁶ E. Oberländer-Târnoveanu, SCN, 7, 1980, p. 163, nr. 4.

²⁷ Gh. Poenaru, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 238, nr. 9.

Începînd cu domnia lui Theophil, penetrația monedei bizantine pare a căpăta noi dimensiuni. Astfel, sînt consemnați trei solidus descoperiți în Dobrogea²⁸, trei bronzuri la Rasova²⁹ și unul la Pecineaga³⁰. Un motiv al acestei creșteri ar putea fi prezența florei bizantine, în mai multe rînduri, pe Dunăre în timpul războaielor contra bulgarilor³¹, ca și existența unui comandament militar cu sediul la Lycostomion³².

Din timpul lui Mihail III există un nominal de bronz de la Constanța³³. Folisul bătut de Vasile II pe care îl publicăm, se adaugă altor trei exemplare descoperite în Dobrogea³⁴ și unui solidus de la Dorobanțu (jud. Tulcea)³⁵.

Penetrația monedei bizantine în Dobrogea se accentuează sub domnia lui Leon VI, continuîndu-se și în timpul succesorilor săi, favorizată poate și de pacea îndelungată statornicită între Imperiul Bizantin și Bulgaria după moartea lui Simion³⁶. Folișii emiși de Leon VI au fost descoperiți la Mangalia³⁷, Galița³⁸ și în localități neprecizate³⁹. Domnia urmașului său este mai bine reprezentată. Astfel, au fost descoperite monede de aur, izolat, la Esecchio⁴⁰, Isaccea⁴¹ și într-o localitate neprecizată⁴², iar bronzuri la Constanța⁴³, Tichilești (jud. Tulcea)⁴⁴, Rasova⁴⁵, ca și în localități dobrogene necunoscute⁴⁶. Piese emise în timpul lui Roman I au fost găsite la Constanța (solidus)⁴⁷, Pecineaga⁴⁸, dar și passim⁴⁹. Etapa studiată se încheie cu domnia lui Nicefor II Focas, de la care există un bronz provenit de la Mangalia⁵⁰ și un altul de la Păcuil lui Soare⁵¹.

Alături de descoperirile izolate, deja menționate, sînt de remarcat tezaurele monetare de la Greci⁵², Valu lui Traian⁵³ și Urluia⁵⁴, care conțin nominaluri bizantine emise în secolele VIII-X.

Din studiarea repartității descoperirilor în teritoriu, se constată concentrarea lor în zona litoralului și a Dunării, cele două axe de pătrundere și dominare ale Imperiului Bizantin. Deși mai rare, putem afirma că monedele bizantine pătrund neîntrerupt pe teritoriul Dobrogei și în secolele VII-X, cu excepția perioadei 713-741. Revirimentul de la începutul secolului al X-lea constituie prologul relansării penetrației monetare în provincia danubiano-pontică din etapa cuprinsă între anii 969-1092.

²⁸ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 193-194.

²⁹ I. Dimian, *op. cit.*, p. 198.

³⁰ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 249, nota 69.

³¹ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, 3, p. 12.

³² H. Arweiler, Byzance et la mer. *La marine de guerre, la politique et les institutions de VIIe-XVe siècle*, Paris, 1966, p. 57, 87-90, 101.

³³ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 249, nota 72.

³⁴ N. Bănescu, *op. cit.*, p. 193-194.

³⁵ Gh. Poenaru-Bordea, A. Smaranda, BSNR, 70-76, 1976-1980, p. 645, nr. 1.

³⁶ I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 71.

³⁷ R. Ocheșanu, Pontica, 14, 1981, p. 312, nr. 5.

³⁸ P. Diaconu, SCIV, 15, 1964, 1, p. 143.

³⁹ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 238, nr. 10; p. 249, nota 76; N. Bănescu, *op. cit.*, p. 194.

⁴⁰ B. Mitrea, Dacia, N.S., 13, 1969, p. 550, nr. 66.

⁴¹ Al. Popeea, Peuce, 4, 1975, p. 180, nr. 31.

⁴² B. Mitrea, Dacia, N.S. 7, 1963, p. 597, nr. 51.

⁴³ Gh. Poenaru-Bordea, SCN, 4, 1968, p. 400.

⁴⁴ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 238, nr. 11.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 246.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 250, nota 82; Al. Popeea, BSNR, 1973-1975, p. 119, nr. 4.

⁴⁷ B. Mitrea, Dacia, N.S. 11, 1967, p. 389, nr. 72.

⁴⁸ Gh. Poenaru-Bordea, I. Donoiu, *op. cit.*, p. 245.

⁴⁹ Gh. Poenaru-Bordea, SCN, 4, 1968, p. 406, nr. 8; E. Oberländer-Târnoveanu, SCN, 7, 1980, p. 164, nr. 5.

⁵⁰ O. Iliescu, SCN, 2, 1958, p. 454, nr. 14.

⁵¹ B. Mitrea în P. Diaconu, D. Vilceanu, Păcuil lui Soare..., 1, p. 189, nr. 55.

⁵² I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 23.

⁵³ *Ibidem*, p. 23.

⁵⁴ I. Dimian, *op. cit.*, p. 199.

FOCAS

1 AE ↑ 10,43 g, 29,5 mm,
MIB II, p. 130, nr. 62Ca, M,
Constantinopol, A, anul Ψ = 606/607
1984, Capidava. Inv. 54559.

2 AE ↓ 4,99 g, 23 mm,
MIB II, p. 131, nr. 65b, XX,
Constantinopol, ϵ anii 603-610
Hirșova, col. A. Crăciun. Inv. 15036.

3 AE ↓ 3,71 g, 22 mm, ruptă,
MIB II, p. 131, nr. 65a, XX,
Constantinopol, A, anii 603-610.
Passim, col. M. Ciorobea. Inv. 48077.

4 AE ↓ 5,21 g, 21,5 mm,
MIB II, p. 134, nr. 95, XX,
Thessalonica, anii 605-610.
Hirșova, col. A. Crăciun. Inv. 15009.

HERACLIUS

5 AE ↓ 3,07 g, 21,5 mm,
DOW II, 1, p. 311, nr. 142, K,
Thessalonica anul Ψ /II=616/617.
Passim, col. P. Leescu. Inv. 46334.

6 AE ↓ 2,84 g, 20 mm, surfrapare
peste un hemifollis de la
Focas, Rv./Rv.
DOW II, 1, p. 303, nr. 118d, K,
Constantinopol, anul XX=629/630.
Hirșova, col. A. Crăciun. Inv. 14812.

CONSTANS II

7 AE ↓ 3,77 g, 21 mm, surfrapare Av.
DOW II, 2, p. 480, clasa 4,
tip general, hemifollis,
Cartagina, anii 647-659.
Passim, col. V. Ionescu. Inv. 54666.

VASILE I

8 AE ↓ 7,72 g, 27 mm,
DOW III, 2, p. 495, clasa 2b, nr. 6,
var. Rv.+BASIL, follis,
Constantinopol, anii 868-870.
Passim, col. V. Ionescu. Inv. 54667.

LEON VI

9 AE ↓ 5,79 g, 26 mm,
DOW III, 2, p. 516, clasa 2, follis,
Constantinopol, anii 886-912.
Passim, col. V. Ionescu. Inv. 54668.

10 AE ↓ 3,72 g, 25 mm,
DOW III, 2, p. 518, clasa 3, follis,
Constantinopol, anii 886-912.
Hirșova, col. A. Crăciun. Inv. 14944.

CONSTANTIN VII

11 AE ↓ 5,86 g, 23 mm,
DOW III, 2, p. 560, clasa 2, follis,
Constantinopol, anii 920-931.
Issaccea, col. M. Malcea. Inv. 51219.

ROMAN I

12 AE ↓ 4,63 g, 25 mm,
DOW III, 2, p. 562, clasa 4, follis,
Constantinopol, anii 931-944.
Hirșova, col. A. Crăciun. Inv. 14982.

QUELQUES ASPECTS CONCERNANT LA PÉNÉTRATION DE LA MONNAIE BYZANTINE EN DOBROUDJA AUX VIIe-Xe SIÈCLES

Résumé

G. Custurea

L'auteur présente 12 monnaies byzantines, émises par Phocas (4), Héraclius (2), Constance II (1), Basile Ier (1), Léon VI (2), Constantin VII (1) et Romain Ier (1), et, en même temps, il mentionne également d'autres découvertes similaires.

Les découvertes monétaires des VIIe-Xe siècles attestent la continuation des rapports de la province comprise entre le Danube et le Pont-Euxin avec l'Empire Byzantin, après la formation du premier Etat bulgare. Il est à remarquer une augmentation de la monnaie byzantine au Xe siècle, lorsque l'activité de l'Empire s'intensifie dans la zone littorale du nord-ouest de la Mer Noire et du Danube.